

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ**

ПУТІВЦЕВА НАТАЛІЯ КОСТЯНТИНІВНА

УДК 821.133.1-3Гліссан.09

**ПРОБЛЕМАТИКА МАРТИНІКАНСЬКОЇ ТА АНТИЛЬСЬКОЇ
САМОБУТНОСТІ У ТВОРЧОСТІ ЕДУАРА ГЛІССАНА**

10.01.04 – література зарубіжних країн

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Миколаїв – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі романської філології та перекладу Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Науковий керівник: доктор філологічних наук, доцент
ОРЖИЦЬКИЙ Ігор Олександрович,
доцент кафедри романської філології та перекладу
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
ВИСОЦЬКА Наталія Олександрівна,
професор кафедри теорії та історії світової літератури
імені професора В. І. Фесенко
Київського національного лінгвістичного університету

кандидат філологічних наук, доцент
СЕМЕНЕЦЬ Ольга Сергіївна,
завідувач кафедри зарубіжної філології
Таврійського національного університету
імені В. І. Вернадського, м. Київ

Захист відбудеться 26 вересня 2019 р. о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 38.053.04 у Чорноморському національному університеті імені Петра Могили (54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Чорноморського національного університету імені Петра Могили за адресою: 54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10.

Автореферат розісланий 16 серпня 2019 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої
ради

О. О. Старшова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Більш, ніж за сто років існування антильська література дала цілу плеяду талановитих письменників. Творчість франкомовних авторів заморських департаментів є справжньою мозаїкою, яка несе відбитки різних континентів. Адже на цих територіях зустрілися різні народи і культури, які співіснували, перетиналися, змішувалися протягом століть. Цей феномен, спричинений процесом колонізації, породив літературну творчість, на яку надихала складна, навіть трагічна історія, і слово стало засобом спротиву і виразом непокори. Саме слово було покликано пом'якшити біль, полегшити тілесні муки і душевні страждання. Усна народна творчість згодом набула письмової літературної форми завдяки таланту митців, які не побоялися заявити про існування маленьких народів, яких нехтувала офіційна історія. Оригінальність франкомовних письменників заморських департаментів полягає у багатогранності їх культур. Вони стали для Франції справжнім відкриттям та збагатили французьку культуру і весь франкомовний світ.

Едуар Гліссан (1928-2011) – один з найвидатніших письменників Латинської Америки, чиї твори стали визначним і цікавим явищем антильської літератури. Праці Гліссана передають глибокі роздуми про колонізацію, рабство та расизм. Осмисленню та відтворенню історії карибських країн Гліссан приділяє найбільшу увагу в своїх творах. Насильницьке вивезення африканців до Нового світу, яке проводилось систематично судновласниками європейських держав, є центральною подією, на якій побудована романістика письменника, а торгівля людьми стає провідним сюжетотвірним елементом. Його багатогранна романна і поетична творчість націлена на ствердження антильської ідентичності в культурній мозаїці Карибського регіону.

Уже перший опублікований роман Е. Гліссана «Ріка Лезарда» (1958 р.) отримав престижну премію Теофраста Рендо, яка вважається другою за значенням літературною премією Франції після Гонкурівської, і став справжньою сенсацією у французьких літературних колах. Е. Гліссан одразу зарекомендував себе як продуктивний автор, вимогливий до себе поет і есеїст, який завжди наголошував на антильській специфічності, пов'язаній з особливою історією Карибського регіону. Його по праву називають новатором франкомовної антильської літератури, адже його твори не мають нічого спільного з колоніальним мисленням, притаманним представникам екзотичної літератури.

Однак, творчість Е. Гліссана іноді викликала і стримані, і досить негативні відгуки, спричинені своєрідним стилем письменника, надмірною складністю побудови творів, вигадливою мовою. Але Е. Гліссан прагнув висловитися, а не сподобатися, тому, використовуючи французьку мову, він створив стиль, завдяки якому міг краще передати власне сприйняття рідного острова. Він доклав багато зусиль для того, щоб автори з різних Антильських островів знали один одного і могли обмінюватися баченнями й ідеями; він був упевнений, що ментальна деколонізація Антилу настане тоді, коли не буде кордонів між спільнотами Карибського басейну.

Діяльність Е. Гліссана не обмежувалася лише художньою творчістю, він був також одним із найвідоміших теоретиків самобутніх пошуків у країнах “третього світу”. Гліссан сформулював і розвинув поняття *антильства*, виступивши проти концепції *негритуду*, популярної в середині ХХ ст. серед франкофонної інтелігенції африканського походження у самій Африці та у франкомовних країнах Карибського регіону.

Актуальність дисертаційного дослідження пояснюється інтересом сучасної науки до проблематики і художньо-ідейних особливостей постколоніальної літератури. Досі в українському літературознавстві не було системних праць, присвячених франкомовній літературі Карибського регіону, зокрема і художній спадщині Едуара Гліссана.

Зв'язок роботи з науковими програмами. Дисертаційне дослідження виконане на кафедрі романської філології та перекладу Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна в межах науково-дослідної теми «Типологія стилів і напрямів у літературному процесі» (держ. № 0115U004050 УкрІНТЕІ). Тему дисертації затверджено Вченою радою факультету іноземних мов ХНУ імені В. Н. Каразіна (протокол № 6 від 19 червня 2015 р.).

Мета дисертаційного дослідження полягає у комплексному аналізі проблематики мартиніканської та антильської самобутності, втіленої художньо-літературними засобами у творчості Едуара Гліссана.

Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань:

- окреслити історико-культурні особливості розвитку франкомовної літератури Карибського басейну;
- визначити роль і місце творчості Едуара Гліссана в контексті вивчення франкомовної антильської літератури;
- виявити філософські ідеї автора на рівні проблематики творів;
- схарактеризувати своєрідність пейзажних образів як художніх констант творчості письменника;
- простежити художньо-стильові особливості творів Е. Гліссана;
- розкрити ідейно-художню концепцію і сюжетно-композиційну специфіку творів Е. Гліссана;
- проаналізувати осмислення Е. Гліссаном проблеми антильської ідентичності, що втілюється особливими творчими прийомами письменника.

Об'єктом дослідження є романи Едуара Гліссана «Ріка Лезарда» (*La Lézarde*, 1958), «Четверте століття» (*Le Quatrième siècle*, 1964), «Дім командора» (*La Case du commandeur*, 1981), «Махагоні» (*Mahagony*, 1987); поетичні збірки «Індії» (*Les Indes*, 1956), «Чорна сіль» (*Le Sel noir*, 1960), а також низка філософських есе, зокрема «Поетичний намір» (*L'Intention poétique*, 1969), «Антильський дискурс» (*Le Discours antillais*, 1981), «Поетика єднання» (*Poétique de la relation*, 1990).

Предметом дослідження є художньо-філософське осмислення Едуаром Гліссаном проблеми мартиніканської та антильської самобутності у вищезазначених творах.

Методологічні засади роботи. У роботі застосовано порівняльно-історичний метод, який дозволив простежити особливості розвитку франкомовної літератури Карибського регіону та у зіставленні творів Е. Гліссана з творчістю його сучасників встановити оригінальні зв'язки та виділити спільні тенденції у еволюції літературного процесу французьких Антиль. Враховуючи тісний зв'язок творчості Е. Гліссана з його власним життям, для аналізу формування філософсько-художньої концепції письменника було обрано біографічний метод. У дисертації застосовано також психоаналітичний, герменевтичний, нарративний підходи, теорію хронотопу, стилістичний аналіз, елементи міфокритики.

Теоретико-методологічну основу дослідження складають базові принципи порівняльно-історичного (О. Веселовський, О. Фрейденберг, В. Жирмунський), біографічного (В. Жирмунський, Ш. О. Сен-Бев), герменевтичного (М. Гайдегер, В. Дільтей), нарративного методів (М. Еліаде, П. Рікер), теорії хронотопу (М. Бахтін), стилістичного аналізу (В. Виноградов), міфокритичного літературознавства (М. Еліаде, Е. Мелетинський, В. Топоров). Аналіз психологічного аспекту творчості митця був проведений на основі доробку психоаналітичних праць (З. Фройд, К.Г. Юнг, Ж. Лакан). В основу поетикального аналізу текстів Е. Гліссана були покладені історико-літературні й теоретичні праці, присвячені франкомовній антильській літературі і, зокрема, творчості Е. Гліссана (І. Нікіфорова, Л. Сабба, М. Столяренко, М. Кутіліна, М. Конде, Р. Бартон, Ж. Андре, П. Хічкок, Ж. Елуа-Блезес, Ж.-Л. Жубер та ін.).

Наукова новизна дослідження визначається першою в українському літературознавстві системною працею, присвяченою творам представників франкомовної антильської літератури. Вперше у вітчизняному літературознавстві аналізуються не перекладені українською мовою твори Едуара Гліссана.

Практичне значення роботи полягає у введенні в український науковий дискурс творчості видатної постаті франкомовної антильської літератури – Едуара Гліссана. Результати дослідження можуть бути використані для укладання навчальних посібників і розробки навчальних курсів з історії світової літератури ХХ – початку ХХІ століття, історії франкомовної літератури ХХ – початку ХХІ століття у вищих та середніх навчальних закладах. Здобутки дисертаційної роботи можуть бути корисні для написання дипломних, магістерських і дисертаційних робіт, тематика яких пов'язана з історією франкомовної літератури ХХ – початку ХХІ ст., та під час підготовки до семінарів і наукових конференцій.

Особистий внесок здобувача. Текст дисертації, автореферат та всі опубліковані статті написані авторкою самостійно. Цитовані твори подані у перекладі здобувача, що разом з їх аналізом є складником філологічного вивчення тексту.

Апробація результатів дослідження. Основні положення роботи обговорювалися на засіданнях кафедри романської філології та перекладу Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, окремі аспекти викладено у виступах на міжнародних та Всеукраїнських наукових конференціях: I Міжнародна наукова конференція «Художні феномени в історії світової літератури: перехід мови в письменництво» (Харків, 2015), II Міжнародна наукова конференція

«Художні феномени в історії світової літератури: перехід мови в письменництво („Горизонт очікування”)» (Харків, 2016), Всеукраїнська наукова конференція «Поетика художнього тексту» (Херсон, 2016), IV Міжнародна наукова конференція «Сучасні дослідження з лінгвістики, літературознавства і міжкультурної комунікації» (Івано-Франківськ, 2017), III Міжнародна наукова конференція «Художні феномени в історії світової літератури: перехід мови в письменництво („Екоцентризм: культура і природа”)» (Харків, 2017), Всеукраїнська наукова конференція «Генераційний феномен як бунт і де(кон)струкція» (Львів, 2017), X Міжнародна конференція «Національна ідентичність в мові і культурі» (Київ, 2017), IV Міжнародна наукова конференція «Художні феномени в історії світової літератури: перехід мови в письменництво („Постколоніальні стратегії”)» (Харків, 2018), II Міжнародна науково-практична конференція «Прикладні лінгвістичні дослідження в умовах міжкультурної комунікації» (Острог, 2018).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 9 статей, із них 6 надруковано у наукових фахових виданнях, що входять до переліку МОН України, 2 статті – у зарубіжних виданнях, 1 наукова публікація, що додатково відображає наукові результати дисертації, а також 7 тез доповідей міжнародних та Всеукраїнських конференцій.

Структура та обсяг дослідження. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаної літератури (210 позицій) і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 258 сторінок, із них 174 – основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** окреслено проблематику дисертаційної роботи, надано обґрунтування актуальності теми дослідження, сформульовано предмет, об’єкт, мету, завдання і теоретико-методологічну базу дисертації, розкрито практичне значення роботи, визначено наукову новизну, особистий внесок дисертантки, наведено дані про апробацію основних положень дисертації.

Розділ 1 «Творчість Едуара Гліссана в контексті франкомовної антильської літератури» структурно складається з двох підрозділів, де проаналізовано специфіку розвитку франкомовної літератури Карибського регіону та зроблено огляд дослідницьких робіт, присвячених творчості Едуара Гліссана. Визначено роль письменника у контексті історії антильської літератури. Постать митця вивчається як ключова з погляду осмислення самотнісних пошуків в антильській літературі II пол. XX – початку XXI століття.

У **підрозділі 1.1. «Історико-культурні особливості розвитку франкомовної літератури Карибського регіону»** розкрито визначальні чинники розвитку літературного процесу французьких Антиль, окреслено його репрезентативні тенденції, ключові постаті й знакові тексти.

Відмічено, що літературний розвиток Мартиніки і Гваделупи починається наприкінці XIX – початку XX ст. Головним фактором спільності антильських франкомовних літератур були їхні генетичні зв’язки й контакти з французькою культурою та схожість історичного розвитку антильських країн: довгий час вони

мали статус французьких колоній. Тому у перші десятиліття існування антильська література перебувала під величезним впливом французької літературної традиції.

Центральним напрямом літературного розвитку Мартиніки і Гваделупи першої третини ХХ ст. була так звана екзотична поезія, представники якої орієнтувалися, головним чином, на творчість парнасців. Вони оспівували красу антильської природи і відтворювали її у досить стриманих образах, без зайвої емоційної окраски (Д. Талі). Близькою екзотичній тенденції була регіоналістська поезія, яка, окрім краси антильської природи, описувала також місцеві звичаї, побут, народні традиції, що свідчило про становлення культурної самосвідомості. Поети-регіоналісти іноді навіть використовували креольську мову при написанні віршів (Ж. де Шамбертран, Ж. Грасіан).

Продемонстровано, що переломний момент у розвитку франкомовної антильської літератури настав у 30-х роках ХХ століття. Основною метою антильської творчої інтелігенції стало розмежування з французькою літературною традицією шляхом звернення до африканського компоненту антильської культури. Прагнення метрополії позбавити афро-карибців власної культурної індивідуальності було причиною для перших проявів *негритюду* – ідеологічної концепції національно-культурної відрубності, – одним з родоначальників якого був Е. Сезер. Завдяки Сезеру антильська література отримала інший напрям розвитку у 1940-х роках: на зміну олександрійському віршу, який був притаманний екзотичній і регіоналістській поезії, приходить верлібр, який дозволяє поетам краще передати власний світогляд. Якщо до оформлення концепції негритюду антильці значною мірою наслідували парнасців і символістів – Лотреамона, Маларме, Рембо, Клоделя, то, починаючи з 1940-х рр., антильська література виявляє вплив сюрреалістської естетики.

Поезія негритюду набула широкого розвитку у період з кінця 1940-х до початку 1960-х рр. Вона була дуже різноманітною, адже засновники негритюду не мали на меті створення єдиного естетичного канону. Це була заангажована поезія, спрямована на боротьбу проти політики асиміляції. У середині 1960-х років, після проголошення незалежності африканських країн, негритюд втратив свою актуальність. Антильські письменники чорної раси усвідомили неможливість повернення до африканських джерел, оскільки після того, як антильці почали відвідувати Африку, практична здійсненність карибської інтеграції з африканським суспільством була поставлена під питання. Як наслідок, у 1960-х роках негритюд поступається місцем іншим ідеологічним концепціям.

Зазначено, що у цей період мартиніканський поет Е. Гліссан запроваджує термін «антильство» і наголошує на багатогранності основних елементів специфічної культурної конфігурації Антильських островів. У II пол. 1960-х років антильство стало політичною та літературною течією, що мала за мету визначити своєрідну антильську самотність та, підкреслюючи відмінності від негритюду, спиралася не лише на етнічні або культурні елементи.

Встановлено, що ідеї Гліссана значною мірою сприяли появі руху *креольства* наприкінці 1980-х років на франкомовних Антильських островах. Молоді літератори, визнавши провідну роль Е. Сезера у розвитку національної свідомості

антильців, стали прихильниками цієї нової концепції, згідно з якою центральним ядром антильської ідентичності є саме її багатогранність як наслідок присутності різних культур у карибському світі.

У підрозділі 1.2. «Осмилення здобутків Е. Гліссана у літературознавстві» проводиться огляд аналітичних робіт, присвячених творчому доробку письменника. Відмічено, що художня спадщина Е. Гліссана широко вивчається науковцями не лише у Європі та Америці (К. Каваллеро, Б. Конор, М. Дель Фіоль, Дж. Сак, Ж.П. Маду, А. Д. Куртіус, К. Жісселз, Л. Говен, А. Боре, І. Вінас дель Паласіо та ін.), але також у країнах Північної Африки – Тунісі, Алжирі, Марокко, – де ідея боротьби проти колоніалізму і расизму, висловлена письменником, є дуже популярною. Адже країни Магрибу довгий час були протекторатами Франції і також постраждали від нав'язаної нею політики асиміляції. Отже проблеми ідентичності, мови, відтворення правдивого минулого, які Гліссан піднімає у творах, є дуже актуальними для жителів цих країн, про що свідчить численність праць африканських науковців, присвячених творчості мартиніканського письменника (Н. Жерад, С. Злітні-Фітурі, А. Бен Байя, І. Моатамрі, А. Меддеб та ін.). Науковці франкомовних країн Магрибу високо оцінили особливу поетичну мову Гліссана, відмітили збагачення його творів стилістичними засобами та нестримною емоційністю.

Відзначено, що уже перший роман Гліссана «Ріка Лезарда» спровокував жваву полеміку у французьких літературних колах – більшу, ніж будь-який інший з його творів, – а після отримання ним почесної премії Ренодо взагалі викликав дуже бурхливу реакцію з боку критиків і журналістів. Більшість критиків очікували від роману, написаного мартиніканським письменником, простого, навіть наївного стилю, притаманного екзотичній літературі. Адже автор походив з однієї з французьких колоній, де вже багато років наполегливо проводилася політика асиміляції, і, у їхньому розумінні, він повинен був засвоїти нав'язану доктрину і додержуватись класичних вимог до структури, мови і стилю. Замість цього вони побачили твір, який викликав їх розгубленість і замішання через незвичну структуру, вигадливий стиль, ліричну мову. Це пояснює негативну оцінку з боку деяких літературних критиків і журналістів, які залишили у відгуках до роману такі зневажливі епітети, як «незрозумілий», «заплутаний», «погано побудований», «пафосний» тощо, а дехто навіть назвав його «карикатурою тропічної поезії». Вочевидь, частина критиків не були готові прийняти естетичний вибір Гліссана. Однак інші добре зрозуміли, що автор відмовився від наївної простоти оповіді, бо мав на меті достовірно змалювати антильську реальність, а не задовольнити смаки масового читача, зобразивши лише екзотичну складову.

Творчість Гліссана часто розглядалася як надскладна для сприйняття, герметична, незрозуміла для непідготовленого читача. Концепції, розроблені Гліссаном, зокрема антильство і креолізація, теж були сприйняті неоднозначно, адже прибічники негритуду звинувачували його у зраді Африки, у відмові від африканського коріння, хоча це й не відповідало дійсності.

Підвищення інтересу до постколоніальної літератури, її проблематики та художньо-ідейних особливостей, яке спостерігається у світовому літературознавстві з кінця ХХ ст., сприяло появі особливої уваги до творчості Гліссана, спонукало до

перегляду його ідей і принципів, викликало бажання краще зрозуміти мартиніканського письменника. Дослідники його творчості присвятили йому численні праці, у яких підкреслили неоціненний вклад Гліссана не лише у розвиток франкомовної літератури і філософської думки, але й у вивчення культури цивілізацій, етносів, націй, їх взаємозв'язків та взаємовпливів.

У **Розділі 2 «Становлення особистості й формування світогляду Едуара Гліссана»** простежено культурні, філософські, історичні й політичні чинники, що стали підґрунтям для формування специфічної поетики митця.

У **підрозділі 2.1. «Еволюція філософсько-естетичних орієнтирів письменника»** проаналізовано вплив та втілення у творчості Е. Гліссана тенденцій ХХ ст.

Виокремлено й визначено три періоди творчості Е. Гліссана з огляду на еволюцію світогляду митця й на переважання певної ключової концепції, яка зумовлювала ідейно-художні особливості його творів:

1) на ранньому етапі творчості – кінець 1940-х – 1950-ті рр. – Гліссан поділяє принципи і постулати негритюду й активно долучається до діяльності його прихильників, які розглядали африканське коріння як єдину основу антильської ідентичності. У цей період антиколоніалізм є основною темою творчості заангажованих французьких інтелектуалів африканського та антильського походження.

2) 1960-ті – 1980-ті рр. – поставивши під сумнів деякі парадигми «негрської творчості», Гліссан формулює власні ідеї стосовно специфічності антильської ідентичності й переносить пошуки коріння з Африки до Карибського регіону. Згідно з розробленими ним концепцією антильства і теорією креолізації необхідно відтворити правдиву історію Антиль задля формування колективної національної свідомості.

3) 1990-ті – 2011р. – Гліссан розвиває ідею єднання, що він його розуміє як встановлення взаємозв'язку свідомостей, багатогранних елементів різних культур. Проблеми заслання й відриву від коріння, які так турбували письменника в попередні десятиліття, поступаються місцем темі відкритої ідентичності. Відсутність вкорінення народу у землю, на якій той проживає, віднині розглядається Гліссаном не як завада самопізнанню, а, навпаки, як перевага громади, яка є, таким чином, відкритою для світу і готовою до єднання.

У **підрозділі 2.2. «Історико-культурологічні погляди митця»** зроблено акцент на інтерпретації авторського бачення антильської історії та проаналізовано філософські концепти, впроваджені Е. Гліссаном, такі, як антильство, ідентичність-ризома, креолізація тощо.

На переконання Е. Гліссана, антильці, на відміну від інших народів, є «народом без минулого»; через відривання від рідної африканської землі вони є виключеними зі світової історії. Вони були позбавлені власної культури, яка могла би стати основою їх відродження. У випадку Мартиніки мова, історія, культура були нав'язані Францією; політика асиміляції мала за мету зробити з мартиніканців французів в усьому, окрім кольору шкіри. Гліссан вважає, що це спровокувало психічну залежність мартиніканців від метрополії і комплекс меншовартості, що

статус департаменту заблокував у їхній свідомості процес самопізнання. Отже, їм потрібно працювати над колективною свідомістю, стати власниками простору, захопленого колонізаторами, і відродити історію, приховану у період рабства. Автор підкреслює неможливість повернення до Африки і наголошує на необхідності відтворити історію через вкорінення у пейзаж, що «зберігає пам'ять часів».

Наголошено, що, запровадивши концепт антильства, Е. Гліссан спонукає до осмислення етнічних і культурних складових антильської самобутності. Антильство надавало жителям Карибського регіону можливість примирення із самими собою через досягнення специфічності карибської ідентичності, яка ґрунтується на прийнятті переглянутої, правдивої історії і зумовлюється особливим географічним положенням Антиль, розташованих на перехресті Африки, Європи і Америки. Письменник виступає за багатогранну і відкриту ідентичність. Е. Гліссан переконаний, що антильці повинні не лише заявити про себе, а й затвердити свою присутність у світі через готовність єднання з іншими культурами. Розвинувши теорію креолізації, яку він розумів як постійний процес взаємодії між культурами, що відкриває новий спосіб буття, Гліссан затвердився як один з найвидатніших мислителів постколоніального періоду.

Визначено, що однією зі складових теорії антильства є концепт «ідентичність-ризома» або «ідентичність-зв'язок», розроблений Гліссаном під впливом робіт французьких філософів Ж. Делеза та Ф. Гваттарі. На відміну від ідентичності-коріння, прив'язаної до певної території, заснованої на приналежності пращурів до певної культури, ідентичність-ризома базується на встановленні зв'язків з іншими культурами і є відкритою до єднання. Ідентичність-ризома не суперечить ідеї вкорінення, але вона виключає принцип єдиного коріння. Е. Гліссан розглядає ідентичність-ризому як важливий елемент самобутнісних пошуків антильців, адже з урахуванням історичних особливостей і багатогранності культур і народів, присутніх у Карибському регіоні, саме вона найзмістовніше передає всю складність антильського буття.

Проаналізовано інші філософські концепти, впроваджені Е. Гліссаном, такі, як композитна / атавістична культура, архіпелагічне / континентальне мислення. Гліссан поєднує композитні культури з принципом ідентичності-ризому, тобто вони є націленими на встановлення зв'язків з іншими культурами. Атавістичні ж культури спираються на ідентичність-коріння і принцип спадкоємності поколінь та є прив'язаними до певної території. Е. Гліссан зауважує також, що у сучасному світі композитні культури іноді перетворюються на атавістичні, тоді як атавістичні, навпаки, креолізуються і трансформуються у композитні. У зв'язку з цим письменник ставить риторичне питання: як залишитися собою, не закриваючись від інших, і як відкритися іншим, не втрачаючи самого себе? Базуючись на теоріях антильства і креолізації, Е. Гліссан виділяє два типи мислення: архіпелагічне мислення, яке автор вважає інтуїтивним й індуктивним, протиставляється системному континентальному мисленню. За Гліссаном, архіпелагічне мислення відрізняється особливим, поетичним світосприйняттям і є більш адаптованим до хаосу світу та до його непередбачуваності.

У Розділі 3 «Антильський пейзаж у творчості Едуара Гліссана як відображення естетико-філософських поглядів письменника» простежено реалізацію пейзажних образів у творах митця.

У підрозділі 3.1. «Своєрідність пейзажних образів як художніх констант творчості Е. Гліссана» доведено, що антильський пейзаж завжди залишався точкою духовної опори Е. Гліссана, а образи природи є художніми константами творчості митця. На Антилах багатство і різноманітність тропічної природи вплинули на мислення людей, на їх спосіб життя. Письменник упевнений, що пейзаж формує світогляд людини, і розглядає його як активного учасника історії. Пейзаж у творчості Гліссана є не простим обрамленням подій, що відбуваються, а невід'ємною складовою процесу єднання людини зі світом, свідком встановлення стосунків між “Я” і “Ми”. Показано, що автор проводить паралель між пейзажем та історією, адже пейзаж слугує орієнтиром для тих, хто став «голими мігрантами», чия історія, заснована на спадкоємності поколінь, була перервана через торгівлю людьми. І океанські глибини, куди скидали африканців ще до прибуття до місця призначення, і землі плантації, де раби були приречені на важку працю і знущання протягом століть, є елементами «не-історії».

У підрозділі 3.2. «Море та земля як символи колективної пам'яті в контексті подолання кризи антильської ідентичності» досліджено символічну роль образів моря і землі у творчості митця. Зазначено, що море (океан) – найбільш парадоксальний образ у творчості письменника, адже воно символізує водночас добро і зло, надію й відчай, життя і смерть. Море є свідком минулого, отже – співником жорстокості і знущань, пов'язаних з торгівлею людьми. Морське дно і досі усяне останками людей, яких скидали – як живих, так і мертвих – у воду з невільничих кораблів. Гліссан наголошує, що антильська ідентичність не може бути вибудована на основі генеалогії, і розглядає саме море як джерело походження антильців. Морська сіль також є дуже символічним образом у Гліссана, присутнім майже в усіх його творах, від перших поетичних збірок, одна з яких має назву «Чорна сіль», до останніх романів. Отже, море, з одного боку, є символом страждань і смерті, а з другого – воно дає надію на примирення з усім світом, адже воно єднає три континенти – Африку, Європу і Новий світ. До того ж, воно сполучає усі Антильські острови між собою, що є дуже важливим фактором у розумінні Гліссана, який завжди ратував за зміцнення зв'язків між Карибами і мріяв про їх об'єднання, принаймні у культурному плані.

Усі романи Е. Гліссана пронизує ідея встановлення зв'язку з рідним простором, адже, на його думку, спільнота, яка не реалізує цей зв'язок, приречена на зникнення. Носієм історичної правди, на основі якої може народитися колективна свідомість, є антильська земля – земля, де колись європейські колонізатори завдали багато страждань різним народам, одні з яких були винищені, інші – відірвані від коріння і силоміць привезені сюди для важкої праці. У розумінні Гліссана антильці не володіють своєю землею через те, що зневажають її, постійно дивляться із захопленням у бік Європи або Африки. Задля вкорінення у землю спільнота повинна насамперед змінити ставлення до землі, на якій вона проживає, побудувати відносини, засновані на довірі й повазі. Щирий порив до своєї землі є спробою

пізнати історію. Саме через зв'язок із землею антильці мають відтворити гармонію власного буття, знайти просторові орієнтири, які були втрачені під час перевезення через океан, адже антильська земля, з одного боку, зберігає африканську спадщину – міфи, легенди, казки, а з іншого – несе відбиток єднання з Новим світом.

Підрозділ 3.3. «Карибський острів у світогляді письменника – засіб єднання свідомостей та культур» присвячений розгляду авторського потрійного сприйняття острова: мова йде про *омріяний острів*, *зниклий острів* та *острів вигнання*.

Говорячи про *омріяний острів*, Гліссан описує насамперед бачення тих людей, які направлялись до Антильських островів, починаючи з епохи Конкісти, сповнені очікувань, бажань, сподівань, жаги до збагачення, прагнення свободи. Образ острова набуває позитивної конотації, пов'язаної з відчуттям захоплення, що виникає у свідомості багатьох людей при уявленні острівної екзотики. Він дозволяє відкрити “інший світ”, пізнати щось нове, відчути смак свободи та подолати певні труднощі. Острів сприймається інколи навіть як *острів скарбів*, як *країна Ельдорадо*, формуючи, таким чином, архетип, який впливає на нашу свідомість та підсвідомість.

Зазначено, що Гліссан не розглядає острів лише як місце спасіння серед бурі, останній притулок, надійний захисток, розташований далеко від негод континенту. Острів набуває негативної конотації через свою крихкість, слабкість, ефемерність та загрозу зникнення. Справді, існування острова, що піднявся з глибин океану, є непевним і тимчасовим: якщо через дію підводного вулкану земля піднялась над рівнем моря, формуючи архіпелаг, як на Карибських островах, вона може, через ті ж підземні поштовхи, поринути назад у морські глибини. Гліссан порівнює острів з «квіткою води», адже будь-яка квітка приречена на загибель, тобто на зав'ядання та зникнення. Однак, за Гліссаном, острів зникає не лише через поринання у глибини океану, але й через спотворення його природних властивостей, через вторгнення чужинців, через руйнування унікальної острівної природи, дикої та незайманої.

Показано, що для Е. Гліссана символом острова пригноблення, приниження людської гідності, відчаю та страждань були, насамперед, Карибські острови. Осягання страшної історії заселення Антиль африканськими рабами формує специфічну острівну свідомість письменника – онука колишнього раба, – позначену гірким відчуттям несправедливості та несприйняттям будь-якого насильства над людиною. Вона тісно пов'язана з колективною пам'яттю його багатостраждального народу, який зазнав стільки лиха через торгівлю людьми й рабство.

Сформувавши складний потрійний образ, свідомість письменника ніби оновлюється та розширюється, повертаючись до позитивної сторони символу. Основна ідея автора є такою: замість чекати відкриття з боку інших, острів сам прагне відкрити навколишній світ. Острів рухається у напрямку пізнання багатогранності світу, сплетіння культур та креолізації, немов Атлантида, що постала з безодні, аби відродитися та заново створити себе. Острів уже не розглядається письменником, як місце заслання, а, навпаки, є символом відкритості, яка забезпечується морем, адже саме море, відходячи від острова, може дістатися будь-яких інших берегів.

Розділ 4 «Осмилення антильської самотності в романах Едуара Гліссана «Ріка Лезарда», «Четверте століття», «Дім командора»» присвячений художньо-філософському осмиленню Едуаром Гліссаном проблеми мартиніканської та антильської самотності у вищезазначених творах.

У підрозділі 4.1. «Художньо-стильові особливості роману «Ріка Лезарда»» проведено аналіз структури і художніх технік твору, розкрито багатогранність образу ріки, простежено особливості художньої реалізації архетипів простір/земля /дерево.

Встановлено, що «Ріка Лезарда» має численні авторські відступи, коментарі, наративні еліпсиси, міз-ан-абім тощо. Роман є насамперед багатим на аналепсиси: оповідач повертається назад у минуле, у своє дитинство. Аналепсис виконує роль смислотвірного стрижня усього роману, адже автор зображує події немов через призму власних спогадів.

Оповідач є дуже близьким до світу головних героїв роману. Він ніби знаходиться в колі зображених осіб і подій, перебуває в тій же емоційно-семантичній сфері, що й герої, сприйняття ним зовнішнього світу є близьким сприйняттям світу тим або іншим персонажем. Образи роману є виразниками індивідуального світобачення автора і набувають ознак його власного естетичного буття.

Ключовим пейзажним образом роману є образ ріки. Слугуючи зв'язком між пагорбом і рівниною, ріка єднає сьогодення з минулим і з майбутнім. Через неї острів сполучається з океаном, що символізує, за Гліссаном, відкритість Мартиніки до світу і до об'єднання з іншими культурами. Лезарда, яка зигзагоподібно перетинає мартиніканський часопростір і нарешті досягає моря, означає нестримне бажання, присутнє у колективному підсвідомому антильців, дійти до джерел походження і відтворити історію.

Зазначено, що у світогляді Е. Гліссана символом єднання з новою землею є карибський пагорб – місце, де ховалися збігли раби, їх прихисток і шанс на нове життя. Пагорб асоціюється із спротивом пануванню колонізаторів і прагненням до свободи. Автор наділяє образ пагорба материнськими рисами, адже той дарує захист чи навіть порятунок: він дозволяє уникнути рабства і звільняє від загрози смерті. Саме тут герої роману почуваються у безпеці. Старий Лонгуе, який утілює Африку – втрачену матір-батьківщину, – живе у лісах пагорба, що ще раз підтверджує паралель *пагорб – матір*, встановлену автором. Лонгуе є хранителем африканських міфів та легенд, що передавалися з покоління до покоління, отже він уособлює інтуїтивне, ірраціональне, природне начало антильської культури.

Дерево також символізує захисток для збіглого раба і зв'язок людини з новою землею. У творчості Гліссана дерева виступають у ролі часово-просторових орієнтирів для мартиніканців: мангове дерево, ямайська слива, бавовник, хлібне дерево, махагоні є деревами-символами, свідками й гарантами спадкоємності поколінь. Автор підкреслює тісний зв'язок між трьома образами, взаємозалежність трьох головних складових простору у романі *море – земля – дерево*: море народжує землю, у якій проростає дерево, що повертається до моря і ніби охоплює його своїми численними гілками. Розкривається діалектика «ідентичність-простір»,

підкреслюється, що для антильця життєво необхідно черпати силу у своїй землі, у рідному острові, щоб віднайти правильні орієнтири, точку відліку в минулому, яка допомогла б забути давній відрив від іншої землі, від свого коріння.

У підрозділі 4.2. «Ідейно-художня концепція і сюжетно-композиційна специфіка роману “Четверте століття”» визначено принципи організації художнього простору та його зв'язок із пошуком власної ідентичності, проаналізовано діалектику пам'яті та історії як спосіб відтворення правдивого минулого Антильських островів.

Зазначено, що Гліссан використовує у романі поляризовану географію, згідно з якою плантація протиставляється пагорбу, ліс – узбережжю, місця рабства – місцям бунтарства. Ця поляризація надає елементу простору додаткового значення, відсуваючи на другий план часову складову оповіді. Кожна з чотирьох великих родин – Белюзи (Матьє), Лонгве (Старий Лонгве), Селати (Міцея) та Таргени (Таель) – відноситься до простору, який за нею закріплений. Поєднання різних родин з певним острівним простором свідчить про те, як заселялась територія Мартиніки протягом століть: рівнина, де перетинаються етнічні й культурні складові антильського суспільства, асоціюється з рабством і асиміляцією, тоді як пагорб є територією свободи, укриттям рабів-утікачів і осередком африканських обрядів й окультних сил. Між ними розташований перехідний простір, де живуть як ті, хто мирилися із рабством, так і ті, хто втекли з плантацій, щоб відчувати на схилах антильських пагорбів справжній смак свободи.

Простежено, що у романі «Четверте століття» Гліссан поєднує кожен простір з певною стихією: земля і вогонь панують на пагорбі, повітря і вода – на рівнині, а перехідний простір є зоною густої рослинності. Усі стихії є агресивними, ворожими до людини: з одного боку, вони причетні до злочину відривання африканців від власного коріння, адже несли невольничі кораблі через Атлантичний океан (повітря і вода); з іншого – вони віщують нещастя і лиха у чужій, невідомій країні (земля і вогонь). Зона рослинності означає “темне” минуле, приховане від самих антильців, спотворене колоніалізмом, отже проходження через густі зарості символізує шлях народу до пізнання своєї історії й усвідомлення її особливостей.

Наголошено, що роман «Четверте століття» дає можливість побачити новаторське ставлення Едуара Гліссана до антильської історії, яка є, на його думку, набагато складнішою, ніж її модель, нав'язана колонізаційною владою. Письменник розвинув у цьому творі ідею про подвійну темпоральність, яка поєднує на Антильських островах миттєвість та тривалість, блискавичність та часову акумуляцію. Висловлюючи протест проти офіційної версії історії, Гліссан акцентує увагу на необхідності відтворення правдивого минулого країн Карибського басейну, що дозволило б антильським народам відшукати власну ідентичність.

У підрозділі 4.3. «Божевілля як наслідок кризи ідентичності у романі “Дім командора”» простежено осмислення проблеми ідентичності через призму мартиніканської «словесної маячні», досліджено феномен «антиродини», що є наслідком порушення спадкоємності поколінь.

Встановлено, що основна проблема твору – мартиніканська «словесна маячня» – споріднена з головною проблемою творчості Гліссана – пошуком ідентичності та

відновленням колективної пам'яті мартиніканців. Божевілля зображено як хворобу, що стала наслідком трагічної історії Антил, але водночас як засіб встановлення зв'язку спільноти з минулим і висвітлення історії. Гліссан розглядає феномен божевілля і як індивідуальну модель поведінки людини, і в межах осмислення історичних і соціальних проблем Антильських островів.

Аналіз феномену «антиродини» у романі продемонстрував, що небажання мати дітей чи самотійно виховувати їх автор розглядає як прояв психічних розладів, коріння яких слід шукати в антильській історії: у період торгівлі людьми і рабства чорношкірі жінки часто ставали жертвами сексуального насилля з боку моряків під час перевезення, а потім – з боку управителів плантацій і білих господарів, унаслідок чого наступала небажана вагітність, і у жінки виникало бажання позбутися дитини. Гліссан описує це явище і в есе «Антильський дискурс», де називає його «первісним абортom». Дітовбивство, як і аборт, було своєрідним протестом проти рабства, проявом непокори проти гнобителів. За Гліссаном, цей протест, спричинений відчаєм раба, породив згодом психічні розлади, що їх успадкувало сучасне антильське суспільство.

У **висновках** узагальнено та підсумовано результати дослідження.

У дисертаційній роботі на матеріалі романів «Ріка Лезарда», «Четверте століття», «Дім командора», «Махагоні», поетичних збірок «Індії», «Чорна сіль», філософських есе «Поетичний намір», «Антильський дискурс», «Поетика єднання», «Філософія єднання» простежено художньо-філософське осмислення письменником історії своєї батьківщини, яке йде в руслі філософії національно-культурної самотності Латинської Америки; проаналізовано еволюцію світоглядних орієнтирів митця на образно-стилістичному рівні; встановлено зв'язок творчості франкомовного карибця Е. Гліссана з головними ідейними й художніми константами франкомовної антильської літератури.

Едуар Гліссан є одним з найвизначніших письменників і мислителів Латинської Америки, який зробив вагомий внесок у дослідження проблеми антильської самотності. Е. Гліссан прагнув підкреслити специфіку культури Карибських островів, намагався через творчість відродити минуле, щоб досягнути складний процес метисації, який сформував своєрідну антильську свідомість. Письменник завжди наголошував, що пише не лише для того, щоб задовольнити власну потребу вираження, словами закрити свої рани, але головним чином для того, щоб своєю творчістю сприяти заповненню історичних пробілів, поява яких була обумовлена колоніалізмом.

Глибинна антильська сутність майстра залишалася незмінною попри те, що його світоглядні орієнтири еволюціонували протягом життя. На ранньому етапі творчості Е. Гліссан, як й інші карибські письменники того часу, зазнав вплив концепції негритюду, яка зіграла ключову роль у розвитку антильської літератури, ставши важливим етапом у переході від оспівування екзотичної природи до усвідомлення власних реалій, взяття на себе відповідальності за майбутнє, осмислення життєвих цінностей. Негритюд зумовив соціально-історичну маркованість творчості його представників, запровадив ідею боротьби проти расизму і приниження чорношкірих людей усього світу. Цілком природно, що

Е. Гліссан, який проживав у Парижі – осередку творчої інтелігенції усіх французьких колоній – у 1950-х роках, коли антиколоніальна боротьба досягла апогею, приєднався до теоретичних засад негритюду. Проте він швидко усвідомив обмеження цієї концепції і, не відмовляючись від африканського коріння, запропонував відійти від расових принципів і сфокусувати пошук антильської ідентичності на дослідженні історії і культури Карибських островів. За Гліссаном, виокремлення лише негрської сутності було неприйнятним з огляду на численність народів, які формували антильську спільноту.

У дослідженні окрему увагу зосереджено на розкритті автором еволюції відносин між мартиніканським народом і пейзажем острова. По мірі того, як реалізується процес переосмислення природи Мартиніки, відбуваються зміни й у свідомості персонажів. Пізнаючи пейзаж своєї країни, вони починають краще розуміти соціальне становище рідного острова та беруть участь у політичних подіях, намагаючись змінити реальність. Е. Гліссан наголошує, що розуміння власної землі є початковим етапом у процесі визначення антильської ідентичності, а оволодіння землею є першим кроком до формування колективної свідомості людей. Пов'язуючи пейзаж із мартиніканським народом, автор висловлює палке бажання, яке він проніс через усе життя, – створити антильську спільноту, яка змогла б об'єднати усі Антильські острови. Задля кращої передачі власного бачення антильства, Гліссан показує, як пейзаж може врівноважувати протилежності: наприклад, ріка сполучає пагорб і рівнину, отже поєднує бунтарство і покірність, свободу і неволю. Автор розкриває бінарність світогляду, яка є невід'ємною складовою антильського суспільства. На образно-стилістичному рівні проаналізовано взаємовідносини двох типів людей: з одного боку, людина, яка протестує проти рабства, не скорюється; з іншого – людина, яка приймає рабство, мириться з ним.

Простеживши сюжетно-композиційну специфіку романістики Гліссана, доходимо висновку, що автор відмовляється від лінейного викладення подій та від натуралістичної естетики, надаючи перевагу потужній поетиці. Романами Гліссана притаманні численні авторські відступи, коментарі, наративні еліпси, аналепси, міз-ан-абім тощо.

Аналіз міфопоетичної своєрідності творчості Гліссана показав, що автор поєднує елементи міфів африканських народів з переосмисленням біблійного тексту. За Гліссаном, легенди й перекази африканських пращурів, що збереглися в пам'яті антильців, репрезентують систему поглядів на людину і світ, а їхнє дослідження дозволяє краще зрозуміти ментальні особливості його народу. Постійна присутність у творах Гліссана духу Африки, яку втілює Старий Лонґуе, свідчить про важливість цієї присутності-тотема, яка немов охороняє та оберігає. Старий Лонґуе виступає як носій колективної пам'яті антильців, втілення африканського начала. З іншого боку, творчість письменника пронизана християнським світосприйняттям й насичена численними інтерпретаціями біблійних сюжетів та образів. Таким чином Гліссан підкреслює, що, хоча християнство є, у певному сенсі, “чужою” релігією для нащадків африканських рабів, біблійна картина світу стала важливим складником формування менталітету антильських етносів.

Перспективним вважаємо визначити, яким чином художнє осмислення проблеми самотності Едуаром Гліссаном вплинуло на творчість інших представників франкомовної літератури Карибського басейну (М. Конде, П. Шамуазо, Р. Конф'ян та ін.), а також провести компаративний аналіз ідентичнісної проблематики в інших хронологічних зрізах і географічних варіантах художньої творчості.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Основні положення дисертації викладено у таких публікаціях:

1. Путівцева Н. К. Едуар Гліссан: Осмислення історії та пошук антильської сутності // Наукові записки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Серія «Літературознавство». Харків : Видавництво Харківського національного університету імені Г. С. Сковороди, 2015. Вип. 1 (80). С. 214–227.
2. Путівцева Н. К. Образні доміанти роману Едуара Гліссана «Ріка Лезарда» // Наукові записки національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»: збірник наукових праць. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. Вип. 59. С. 168–171.
3. Путівцева Н. К. Антильський пейзаж як відображення естетико-філософських поглядів Едуара Гліссана // Літератури світу: поетика, ментальність і духовність : збірник наукових праць. Кривий Ріг : Видавництво ДВНЗ «Криворізький національний університет», 2016. Вип. 7. С. 179–190.
4. Путівцева Н. К. Символи *моря* та *землі* у творчості Едуара Гліссана як носії колективної пам'яті в контексті подолання кризи антильської ідентичності // Вісник Львівського університету. Серія «Філологічна». Львів, 2018. Вип. 67. Ч. 2. С. 269–278.
5. Путівцева Н. К. Карибський острів у світогляді Едуара Гліссана як символ єднання свідомостей та культур // Наукові записки національного університету «Острозька академія». Серія «Філологія» : збірник наукових праць. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2018. Вип. 1 (69). Ч. 2. С. 118–120.
6. Путівцева Н. К. Божевілля як наслідок кризи ідентичності у творчості Едуара Гліссана // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія» : збірник наукових праць. Одеса : Видавництво Міжнародного гуманітарного університету, 2018. Вип. 36. Т.1. С. 85–88.
7. Путівцева Н. К. Від негритюду до антильства: формування світоглядних концепцій Едуара Гліссана // East European Scientific Journal / Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe. Polska, Warszawa, 2018. № 11 (39). Vol. 4. P. 59–64.
8. Путівцева Н. К. Художні техніки і нарративні стратегії роману Едуара Гліссана «Ріка Лезарда» // Colloquium-journal. Polska, Warszawa, 2019. № 2 (26). Part 3. P. 64–66.

Додаткові публікації:

1. Путівцева Н. К. Відтворення антильської історії як ключова проблема творчості Едуара Гліссана // Художні феномени в історії світової літератури : перехід мови в письменництво : Матеріали першої міжнародної наукової конференції: Тези доп. X. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. С. 87–88.
2. Путівцева Н. К. Діалектика пам'яті та історії в романі Едуара Гліссана (Мартиніка) «Четверте століття» // Новітня філологія. Миколаїв : Видавництво Чорноморського державного університету імені Петра Могили, 2016. Вип. 51. С. 80–91.
3. Путівцева Н. К. Особливості зображення пейзажу у творчості Едуара Гліссана // Художні феномени в історії світової літератури : перехід мови в письменництво («Горизонт очікування») : Тези доповідей II Міжнародної наукової конференції. X. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. С. 69–70.
4. Путівцева Н. К. Проблематика антильської історії у творі Едуара Гліссана «Четверте століття» // Матеріали Всеукраїнської наукової конференції «Поетика художнього тексту». Херсон : ХДУ, 2016. С. 60–62.
5. Путівцева Н. К. Міфопоетична своєрідність творчості Едуара Гліссана // Матеріали IV Міжнародної наукової конференції «Сучасні дослідження з лінгвістики, літературознавства і міжкультурної комунікації (ELLIC 2017)». Івано-Франківськ : Видавець Кушнір Г. М., 2017. С. 129–134.
6. Путівцева Н. К. Алегоричний образ дерева у романістиці Е. Гліссана // Художні феномени в історії світової літератури : перехід мови в письменництво («Екоцентризм: культура і природа») : Тези доповідей III Міжнародної наукової конференції. X. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2017. С. 87–88.
7. Путівцева Н. К. Карибська ідентичність: *антильство* та *креолізація* як ключові концепти філософії Едуара Гліссана // «Національна ідентичність в мові і культурі»: Матеріали X Міжнародної конференції: збірник наукових праць. Київ : Талком, 2017. С. 203–208.
8. Путівцева Н. К. Багатогранність концепту *море* у творчості Едуара Гліссана // Художні феномени в історії світової літератури : перехід мови в письменництво («Постколоніальні стратегії»): Тези доповідей IV Міжнародної наукової конференції. X. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. С. 112–113.

АНОТАЦІЯ

Путівцева Н. К. Проблематика мартиніканської та антильської самобутності у творчості Едуара Гліссана. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.04 – література зарубіжних країн. – Чорноморський національний університет імені Петра Могили. – Миколаїв, 2019.

Дисертація присвячена дослідженню проблеми мартиніканської і антильської самобутності у творчості Едуара Гліссана. Для аналізу залучені матеріали романів

«Ріка Лезарда», «Четверте століття», «Дім командора», «Махагоні», поетичних збірок «Індії», «Чорна сіль», філософських есе «Поетичний намір», «Антильський дискурс», «Поетика єднання», «Філософія єднання». У дисертації уперше в українському літературознавстві введено творчість видатної постаті франкомовної антильської літератури – Едуара Гліссана. Дослідження є першою у вітчизняному літературознавстві системною працею, присвяченою творам представників франкомовної літератури Латинської Америки.

У дослідженні окреслено історико-культурні особливості розвитку франкомовної літератури Карибського басейну, визначено роль і місце творчості Едуара Гліссана в контексті вивчення франкомовної антильської літератури, виявлено філософські ідеї автора на рівні проблематики творів. Схарактеризовано своєрідність пейзажних образів як художніх констант творчості письменника, простежено художньо-стильові особливості, розкрито ідейно-художню концепцію і сюжетно-композиційну специфіку творів Е. Гліссана. Проаналізовано осмислення Е. Гліссаном проблеми антильської ідентичності, що втілюється особливими творчими прийомами письменника.

Ключові слова: Едуар Гліссан, постколоніальна література, Карибський басейн, Мартиніка, антильство, креолізація, антильська самобутність, національна свідомість, ідентичність-ризом, колективна пам'ять, проблема ідентичності, колоніалізм, торгівля людьми, мартиніканська історія.

АННОТАЦІЯ

Путивцева Н. К. **Проблематика мартиніканської і антильської самобутності в творчестві Едуара Гліссана. – На правах рукописи.**

Диссертація на соискание научної ступені кандидата філологічних наук по спеціальності 10.01.04 – література зарубіжних країн. – Чорноморський національний університет імені Петра Могили. – Николаев, 2019.

Диссертація присвячена дослідженню проблеми мартиніканської і антильської самобутності в творчестві Едуара Гліссана. Для аналізу використані матеріали романів «Река Лезарда», «Четвертий век», «Дом командора», «Махагоні», поетических збірок «Індії», «Чорна сіль», філософських есе «Поетическе намереніє», «Антильський дискурс», «Поетика єднання», «Філософія єднання». В дисертації вперше в українському літературознавстві введено творчество видаючогося франкоязычного антильського писателя – Едуара Гліссана. Исследование является первой в отечественном литературоведении системной работой, посвященной произведениям представителей франкоязычной литературы Латинской Америки.

В исследовании очерчены историко-культурные особенности развития франкоязычной литературы Карибского бассейна, определены роль и место творчества Едуара Гліссана в контексте изучения франкоязычной антильської літератури, виявлені філософські ідеї автора на рівні проблематики произведений. Охарактеризовано своеобразие пейзажных образов как художественных констант творчества писателя, прослежены художественно-стилистические особенности, раскрыта ідейно-художественная концепция и

сюжетно-композиционная специфика произведений Э. Глиссана. Проанализировано осмысление Э. Глиссаном проблемы антильской идентичности, которое воплощается особенными творческими приемами писателя.

Ключевые слова: Эдуар Глиссан, постколониальная литература, Карибский бассейн, Мартиника, антильство, креолизация, антильская самобытность, национальное сознание, идентичность-ризома, коллективная память, проблема идентичности, колониализм, торговля людьми, мартиниканская история.

ABSTRACT

Putivtseva N. K. The Problematics of Martinican and Antillean identity in the works by Édouard Glissant. – Manuscript Copyright.

Thesis for a Candidate Degree in Philology, Specialty 10.01.04. – Literature of Foreign Countries. – Petro Mohyla Black Sea National University. – Mykolaiv, 2019.

The thesis is dedicated to the research of the problem of Martinican and Antillean identity in the works by Édouard Glissant (novels “La Lézarde”, “Le Quatrième siècle”, “La Case du commandeur”, “Mahagony”; poetry collections “Les Indes”, “Le Sel noir”; philosophical essays “L’Intention poétique”, “Le Discours antillais”, “Poétique de la relation”, “Philosophie de la relation”).

The eminent Martinican writer Édouard Glissant (1928-2011), one of the most important representatives of the French Carribean, made a remarkable contribution to the interpretation of the Antillean islands’ identity and history. The writer is sure that for forming the real collective memory of the Caribbean people it is necessary to realize and admit the painful past marked first of all by human trafficking and slavery that Glissant names “traumatic shock”.

A thorough examination of a large number of historical, literary and critical works dedicated to the personality and creativity of the researched writer ultimately led to determining the main stages of development of Glissant’s studies and to defining that human trafficking and slavery are the key problems of his works. The violent export of Africans to the New World which was conducted systematically by shipowners from European countries is the central event of Glissant’s works and human trafficking is the main plot. It symbolizes the collapse of any genealogy, it breaks the line of continuity of generations. The writer thinks that trafficking prevented the formation of Antillean identity, because traditionally the identity of any community is based on the line of continuity of generations linking the ancestor with his descendants. But a slave taken from the African land and thrown on a Caribbean island became a “naked migrant”.

The research work focuses on the author’s revealing of the evolution of the relations between the Martinican people and the island landscape. The Antillean landscape was a point of the spiritual support for É. Glissant and the images of nature are the artistic constants in his oeuvre. The writer is sure that the Antillean people should work on their collective consciousness, re-appropriate the space conquered by the colonizers and revive the history concealed during the period of slavery. The author emphasizes the impossibility of return to Africa and underlines that it’s necessary to recreate the history through rooting into the landscape.

The research pays special attention to the philosophical concepts introduced by É. Glissant, such as *antillanité*, *créolisation*, *culture composite / culture atavique*, *pensée archipélique / pensée continentale*. One of the focuses is on the concept of “identity-rhizome” or “identity-relation” developed by Glissant under the influence of the works by the French philosophers G. Deleuze and P.F. Guattari. The writer considers identity-rhizome as an important element of the search for identity of the Antillean people because taking into account historical peculiarities and multiple cultures and peoples living in the Caribbean region, it transmits, in a substantive way, the complexity of Antillean being.

Tracing the peculiarity of plots and composition of the novels by Glissant, we come to the conclusion that the author renounces chronologic exposition of events and naturalistic aesthetics, giving advantage to the powerful poetics. His novels have numerous authorial retreats, comments, narrative ellipsis, *mise en abyme* etc.

The analysis of mythological and poetic originality of the works by E. Glissant showed that the author combined the elements of myths of the African people with re-thinking of biblical text. Glissant is sure that legends and stories of African ancestors saved in memory of the Antillean people present the frame of reference to the man and the world, and their research allows to understand better the mental features of his people. On the other hand, his works are pierced by Christian perception of the world and by numerous interpretations of biblical plots and characters.

It is shown in the research that Glissant established the link between the identity crisis in Martinique and the manifestation of the mental illness of some members of the Martinican society. The author connects the problem of madness with the gaps of collective memory and the absence of national consciousness of the Martinicans, caused by the colonialism. In his novels and philosophical essays, Glissant considers the phenomenon of madness as an individual model of human behavior and also within the framework of reflection on historical and social problems of the Antillean islands.

The conclusions of the dissertation summarise the insights into the artistic and philosophic thinking by the author of Antillean history and the problem of identity which allows to fully disclose the significance of this writer’s oeuvre for Francophone postcolonial literature.

Key words: Édouard Glissant, postcolonial literature, the Caribbean basin, Martinique, *antillanité*, creolization, Antillean identity, national consciousness, identity-rhizome, collective memory, problem of identity, colonialism, human trafficking, Martinican history.